

Tamási Orosz János

A weöres-zászlót emeld...

...magasra. Bocs! Bocsánat. Hú de rossz szóvicc! Borzalmas. Ráadásul uncsi. Ahogy „az lenni” hajnallal avagy pirkadattal, ingesekkel, weöreslő keresztekkel, sőt Csepellel. Azzal pláne. *Weöres Csepel, vezesd a swarcot*. Dupla bocs, de hát, menne ez. Úgy, ahogyan kellene: weöresre vett profanizálással. Ahogyan maga Weöres vette ugyanezt tőről szakadt komolysággal. Mert az, amit létrehozott, bármiből: a legrejtettebb igazságok azonnali felmutatása mellett a hamis pátoszok (szóljanak bármilyen mély társadalmi harcokról, igazságokról is azok takarásában) talmiságának, hazugságának kíméletlen leleplezése. Bár a szándék talán valóban annyi: *„Cigarettaival fűtöm magamat / és rímbe-rántok tücsköt-bogarat”* (Csöngé, 1932. november). A weöres kárpit mégis minden Weöres-opusban meghasad; újabb bocs. De hát elkerülhetetlen, éppen most.

Olvasom a százesztendőös Weöresnek szánt emlékévé méltatásait, csupa emelkedettség, magasság és mélység, s noha a legtöbb elkerüli vagy épp csak súrolja a költő Illyés szobráról szőtt évődését (*Illyés Gyulának*) az irodalomtörténetről, mégis, az összkép valami hasonlót mutat. Nagyon komoly arcot öltve, illedelmesen koszorúzzuk a nagy költő emlékét, alig említvén, miről s mire is tanított bennünket, noha ez irányú akaratról vagy szándékról szó sem volt az ő esetében. Épp csak mindig megírta a legfontosabb tudnivalókat; mérleget vont, párhuzamot rajzolt; olyan megélt időtlenségből érkezett korába (és távozott, illant vissza oda, amit az imént említett versben körül is rajzol: *„Így lesz, ó Jules! és addigra nekem / béke lebeg már fogporaimon / s fönn üldögélek egy szép crepe de Chine / felhőn a többi bájos angyalokkal / és onnan nézem majd az ünnepélyt, / elismerően, bölcsen bólogatva.”*), amely távolságtartással szemben a kor végzetszerűen fegyvertelen s felkészületlen volt és lesz. Hiszen egy adott kor mindig el akar jutni valahová, van egy az egyéni és társadalmi feszültségekből fakadó célja, vannak világot megváltó elgondolásai, a népfélség felszínre hozza vezetőit, majd belép az önjelöltek mögé, egyszóval perlekedik és küzd mindennemű lamentálása kezdetén és végén; s egy ilyen képben besorolhatatlan figurává válik az, akinek mindennel kapcsolatban déjà vuja van. Ilyet már láttam, mondja fintorogva vagy himnikusan, bölcsen vagy groteszkre fordítva, rímekbe és strófákba, vagy prózai sorokba szedett textusokban. Innen kell indulnunk, amikor Weöresről beszélünk, mert minden más amolyan szakmai, irodalomtörténeti evidencia; ami a nagyközönségre tartozik, az műveinek oda szánt tartalmi foglalata. Amit, ismételjük és hangsúlyozzuk: nem profetikus kihirdetesként, hanem az örök bölcs csöndes figyelmeztetéseként értelmezzünk.

Illyés, ha már őt említettem elsőként, ezért és ebben tévedett kicsit, bár kritikája a fiatal Weöres első kötetéről elismerő, okos, örvendező volt; de mégis leírja: *„Képessége több, mint mondanivalója.”* S később így bontja ki véleményét: *„A tökéletes rímekbe tökéletes anyagot kovácsol; »Árokparti kő« című verse valóban keményen és tisztán csillog a fényben, a »Hajnal« címűben eleven élet ízei és illatai gomolyognak. De érezzük, hogy mindez azért*

mégis csak ürügy a szólásra, mindez csak gyakorlat. A kitünő formák és képek mögött keresni kezdjük a költőt s csak ritkán akadunk reá. A kötetnek kétségtelenül legjobb verse a »Jajgatás« című, melyben elemi erővel tör fel a fékezhetetlen panasz, – Jeremiás panasza. Hibátlan versek kutatják a teremtés titkait, a vallás tartalmát s ezek óegyiptomi imák versbe foglalásai.”

Sokan „cincálták” már, hivatkozták meg ezt a bírálatot, ki egyetértve, ki vitázva azzal, volt, aki hozzám hasonló okok miatt vélte tévedésnek, ezért a mondatok elemzése nem állhat szándékunkban; csupán azért idéztem őket, hogy nyomatékosítsam a kiindulópontot. Ahhoz: honnan s hogyan is kell Weöresről szólnunk. Mindenképp az itt felismert magatartásmodell alapján. Amit olyképpen definiálhatunk: az emberi történelem és jellem útjainak, ismereteinek, korlátainak időtlen summázója, semmiképp sem bölcselője, hanem annak bölcsessége. Nem véletlen, kanyarodok vissza az imént említetthez, hogy a huszadik század egyetlen eszmerendszere, sem politikai, sem irodalmi, sem azok „kevercse” nem kért belőle; fogást sokszor, de kapaszkodót sohasem talált rajta. És, igen, persze hogy ehhez is két ember kell: az, aki elutasít, s az a másik, aki ugyanezt teszi. Ösztönösen.

Ha nem is mindvégig elsődleges szándékai szerint. De mégis: az Út vagy választ bennünket, vagy mi választjuk. Az utóbbi esetben halmazati hibák sokaságát vétjük; az előbbi esetben viszont talán nem azonnal értjük meg, fogadjuk el, ám mégis elkezdjük faggatni, megismerni, értelmezni. Ez a kettősség volt Weöres útja; az ösztön fellobbanásától a tudatosság kialakításáig, már pályakezdése legelején. „Lassanként egyre jobban az abszolút szem leszek, aki csak néz, de nem vélekedik” – írja Kosztolányinak legendás levelei egyikében, s hát itt is említsük meg: az önmegismerés mennyire alapos újáról szólnak ezek az írások, noha születésük idején csak az irodalmi társ- és mesterkeresés, a visszaigazolás fontos állomásai. A levelek tartalmának összegzése így fordítható, ugyanakkor számos elejtett mondat – mint az előbbi is – a saját út felismeréséről s kitapogatójáról vall. Kettősség, mondtam, mert amennyira nyílt és tudatos kutatásnak, társak és tapasztalatok keresésének tűnik pályakezdése, ugyanúgy érzékelhetjük önmaga költői életterének felépítését, s egyfajta állásfoglalását az állásfoglalások ellen. Ahhoz, hogy ezt felismerjük, nagy segítségünkre lehet Kenyeres Zoltán Weöresről szóló munkássága, azon belül is az évfordulóra megjelent (*Weöres Sándor*, Kossuth Kiadó) esszégyűjteménye, amely impozáns módon kíséri végig a költő életét, mutatja be annak fontosabb állomásait. Úgy, hogy egyszerre tudományos és közérthető; olvashatjuk szakirodalomként, vagy költői mesterség-regényként. A szerző ismert munkássága okán ezt ugyan fölösleges hangsúlyoznunk, de tegyük meg mégis, doboljuk közhírré: tollából valóban szakavatott, bárki számára ajánlható munka született.

Most azonban az a könyv számunkra csupán apropó; részletes elemzésére már csak azért sem vállalkozhatunk, mert – ahogy most összeszámláltam – tizenegy cédulát helyeztem el benne, mind egy-egy fontos gondolatra bukkanást jelent, s vagy kétannyit már meg sem jelöltem, tudván hogy jelen írás alapvetően nem a recenzálás szándékával születik; lévén terjedelme korlátozott. A könyv e pillanatban tehát gondolatmenetünk mankója, még azt is előrebocsátván, hogy Kenyeres talán nem mindenben értene egyet velem, következtetései korántsem annyira élesek, mint ahogyan én emelem ki a weöresi életmű kontúrjait, keletkezés-történeti összefüggéseit. De a mottónk mindenképp a jeles irodalomtörté-

nészé, és pedig ez a mondat: „...Weöres nem egy, a múltból és jelenből kiolvasható közvetlen jövő árnyai ellen emelt szót, hanem tapasztalataiból kiindulva elvetette a társadalmi megoldás minden lehetőségét és formáját.” Bizony hogy erről van szó, szísszenünk fel örömmünkben, a szerző hivatkozása itt a sokak szerint fordulópontot jelentő kötet, *A teljesség felé* ismertetésére vonatkozik, s mintegy alátámasztásul idéz abból: „Írmaját se tûrd magadban semmiféle társadalom-javító szándéknak. Mert minden elvont közösség ködkép; és aki a ködben rohangál, előbb-utóbb elevent tipor” (*A közösség-javításról*). Ennyi, bólintunk, tézisek szintézise, kötésből oldás, majd oldásból az írástudó kényszerű kötelessége, így képeződik le a Weöres-paradigma alfája és ómegája. Noha, persze, ne egyszerűsítsük azt le, ily módon. Bár – lehetne.

Hiszen – néz, de nem vélekedik. Néz, s mit lát születése, eszmélése pillanattól kezdve? Egy eszeveszett, érthetetlen s értelmezhetetlen kort, a nagy vonulat szemszögéből apró-cseprő próbálkozásokkal, kiállításokkal, vehemens nekibuzdulásokkal. Leszűkítve személyes, az őt körülvevő, eszmélése pillanatait meghatározó kontextusokra: gyermekéveit, az első szavak keresését egy világháborús hangulat árnyában éli, immár tudatos, az események értelmezési szintjén a trianoni békeszerződés kontúrja élesedik ki; nézi, átgondolja, vizsgálgatja, majd évtizedek múltán megírja ennek lépcsőit szépen, precízen, a maga módján (*A kétfejű fenevad*), be is tiltja egy utórezgésekből élő kor, amelynek hatalmasságai önmagukra vélnek ráismerni – miért is értenék meg annak sokszoros dimenzióit a maguk kétléptékű szemléletében? Pláne, hogy weöresi serpenyőben ők már egy következményekre rosszul reagáló kor következményeiként jöttek létre; secko jedno, legyintett rájuk. De ne aprózzuk el, sokan megírták már ezt, úgy mint a két világháború közötti kor színét és visszáját, oda-ide próbálják annak tenyereseit és fonákjait hol érdemként, hol gyaláztaként magyarázni; de hát a lényeg mindig az, ami történik; sőt, Weöres számára még ennél is lényegesebb, hogy az történik meg, kíméletlen önfelszámolással, amit már oly sokan eljátszottak a történelem évezredei alatt. Két világrend építkezik korában s hazájában, próbálván tömegeket vonzani maga mögé, társadalmi ígéreteket tesz, és mintegy meg is igényli az új társadalom építésének csak most és csak általa végrehajtható feladatát; a költő néz, figyel, s bár részt vesz annak polgári, a világot a maga egyetemes kulturális terébe helyező-örökítő struktúrák kialakítási kísérleteiben, de költői énje mindinkább elhagyja a bármilyen súlyú, de mégis pillanatnyinak bizonyuló traumákat. Rendíthetetlenül érzi, ez mindinkább élethossziglani meggyőződésévé válik, hogy az ő életének, annak konkrét valóságában, megélt hétköznapjaiban, nincs személyes perspektívája; azt csak olyan ember érezheti magáénak, aki egyik vagy másik végletes világnézet sorsosa, hűségese lesz; s ő ebből nem kér.

Mondjuk ki, rágjuk át: nem azért, mert közömbös lenne. Kijelöli, akár meg is nevezi a recsegő-ropogó díszletek közötti történet szereplőit, „*A dermedt Föld / figyelme / jégcsapként lóg a bajuszán*” (*Hitler*), beilleszti első kötete Torzók-ciklusába az egyik pólust, de hát mindkettő ugyanaz az egy. Kibontakozóban van egy küzdelem, újabb világégés, az első nagy háború revánsa mozgat mindent és mindenkit, a kisebb béketörekvések is valamiféle békeharcos szekereket álmodnak önmaguk alá, s az évek múlása közben még az is kiszámítható: hogyan lesz akkor, amikor elvileg már semmi sem lesz; a háború ismét maga alá temeti az országokat, a társadalmakat, de hát az ember ott marad a romokon, majd lesznek,

akik meg akarják szervezni őket, a két pólus közül Weöres mechanikus precizitása világosan látja azt, amely a mi életünket fogja gúzsba kötni; talán azért, mert túl fiatalok vagyunk az ősi kultúrák tanításaihoz, villan át rajta, s – mivel egyebet nem tehet, talán nem is akar – megírja *Holdbéli csónakos* misztikus identitás-parafraízát. Annak is a második történetében világosan érzékelhetjük Weöres magyar hőseinek kicsinyítő képzőit: *Pávaszem, Medvefia, Jégapó, Vitéz László, Paprika Jancsi, Bolond Istók* még egy csetlő-botló, identitását kereső, szuverenitását őrizni próbáló fiatal kultúra gyermekei. Szemben az „egész ember” uralkodókkal, a kínaival, sumerral, akik nagy múlttal rendelkező, „kész” civilizációk fiai. Persze ez a darab is részletekben csörgedezik a kortárs szépirodalmi felületekbe, a színházakba, a folyóiratokba; a történet ismert, 1941-ben már lényegében elkészül vele, a Nemzeti Színház tervezi is bemutatását, de a háború s az azt követő forgatag végül nem teszi lehetővé, kötetben Weöres 1967-ben publikálja először, színpadi ősbemutatójára 1971-ig kell várni; bár a szerzőt az ilyesféle várakozás talán nem nagyon jellemezte. Mindezt csak azért említsük meg: Weöres jellemzően már a harmincas évek derekán világos, kész alkotói koncepcióval rendelkezett, az ősi kultúrák felé fordulása, az egyetemesség szűrletei vagy ahhoz igazodó munkái a kultúrákban rejlő szépség szolgálatát fejezték ki; s annak hitét: ez a szépség, ha nem is lesz képes soha társadalmakat létrehozni, a szépség (amely emberi kapcsolatokban a szeretet ezotériája) individuum-közösségei sohasem nyerhetnek túlsúlyt a gyűlölet, az örök visszavágás, a bosszú igényeinek alapos kiszolgálására vállalkozó, többségi hatalmukat épp ezzel megszerző államok s egyéb erőszakszervezetek egymást váltó körforgásában; de mégis, ez a szépség derűt és könnyebbséget csempészhet az élet szürke homályába. A költő ezt definiálja is a *„Harmadik nemzedék”* című versében, megjelent *A teremtés dicséretében*, s ugyan felhorgadt válasz az őt és nemzedékét „politikátlannak” bélyegző vádakra, attól még – épp a célok tudatos kiterjesztésében, az egyetemes emberi értékek és érzelmek felsorolásában – válasz is a pillanatok végtelenjében és percemberkéek sorsdöntéseiben hívó kortársak tévútjaira: *„Az ég: két-féltekéjű Janus-arc, / örök igaz s hazug: csak ő vezessen! / Ó, szépség lázmérője, hátgerinc, / te néma bölcs: te légy, te légy bírálóm!”* Szikár költői definíció, pontos életmű-alapvetés. Kenyeres Zoltán úgy fogalmaz erről könyvében: *„Ha Weöres helyét keressük ebben a harmincas évek közepétől egyre erősebben láthatóvá váló folyamatban, akkor paradoxonnal azt lehet mondani, hogy ő volt a józanság szélsőségese. (...) [a társadalmi indulatokkal vagy a nemzeti kisebbségi elkötelezettségekkel szemben] Weöres (...) hittal vállalta a nem politizálás politikailag is sokkoló hatását. Irodalomszemlélete, ízlése már kezdettől eltért az uralkodó nemzeti klasszicizmustól.”*

Talán mégsem annyira, tegyük hozzá, hiszen – mint eddig is sokszor említettük – nagyon alaposan, kristálytisztán vizsgálta adott korát, vetette azt össze egyetemes kultúrtörténeti és hatalomműködési mechanikákkal, s azt látta, érzékelte: jelene nem csupán pusztulásába rohan, beleágálja magát egyfajta káoszba, hanem feltámadása is reménytelen; ami most történik, az csupán előkészíti a jövőt a nagyon merev keretek rögzítésére s egy lélekháború talán-talán végtelenségére. *„Az egyedüli megoldást a művészi teremtés kínálja, a művészi alkotó munka az a morális tiszta cselekvés, ami még nem keveredett a gyakorlat során gyanúba, és természetéből következően nem is keveredhet. Nem valóság, hanem lehetőség, nem alapvetőség, hanem vertikális, mélység és magasság:*

ezen Weöres értékszempléletének orientációs pontjai” (Kenyeres Zoltán). Ne feledjük, klasszika-filológiai tapasztalatait rendkívül nagy tudású elméktől szerzi, azt is megkockáztathatjuk: általuk csak letisztázza, helyes sorrendbe rakja addigra megtalált következtetéseit; tényleg csak érintsük meg ezt a névsort: Tolnai Vilmos, Thienemann Tivadar, Kerényi Károly, Várkonyi Nándor, Fülep Lajos, majd – pár évvel később – Hamvas Béla. Valamennyi itt felsorolt tudós elme – akár csak ellenpontjaik kutatásával – egyértelmű ítéletet mond a huszadik század kultúrával szembeni ambivalenciájáról, s ehhez akár a plebejus felfogások iránti vélekedésüket is hozzáilleszhetjük; ám számunkra itt fontos annak felismerése: Weörest nem csupán megtalálta, kiválasztotta az Út, hanem azt tovább szűrte, biztos kézzel választva és döntve a kor pillanatnyi és egyetemes kihívásai között. Így és csak így tekinthetjük őt kész alkotónak, és ezért jellemzi életművét a mindenek fölé helyezett derű, alkotás, játékosság. Hiszen a léleknek meg kell maradnia, azt táplálni kell, vonatkozik ez mind az alkotóra, mind az általa megszólítottakra. Táplálni és figyelmeztetni – akár sikerül, akár nem. De meg kell írni. Nos, Weöres alkotói útjának felépülése, kibontakozása, megerősödése nagyjából – inkább elnagyoltan – e tanulságokat hordozza; azok esszenciájának megfogalmazását pedig ismét kölcsönözzük Kenyeres Zoltántól, újólágy kiemelve könyve rendkívül hasznosságát: *„...Weöres költészetében mindig vissza-visszatérő, konok, makacs következetességgel ismételt, őrzött és védelmezett értékek fonákját, tragikus ellentétét mutatja be: a vers a teremtő, szabad szellemű költészet romantikus-esztétizáló eszményét a kifejezett tartalom elutasítása és tagadása révén sugalmazza.”*

Világnézete, alkotói álláspontja, kitűzött célja nemcsak adott, de ismert is; talán a legvértettebben lép a második világháborút követő évekbe. Minden, ami történik, nemcsak „már volt egyszer” valamilyen előjellel az emberiség életretegeiben fellelhető hasonlóságokban, hanem annak konkrét helyzeteit is mintegy előre látta, ha úgy tetszik, borítékolta és felírta – „az intézményesített forradalomról és a vezető emberek erőszakolt kultuszáról” – *A teljesség felé* céduláira. Elindította abban *Az országhoz* szóló figyelmeztetését is; talán visszhangtalan maradt, talán marad, meglehet, de amit az egyes ember tehet, ő megtette. Kimondta azt, hogy *„Amelyik nemzet fölényben akar lenni más nemzetek fölött: hóherrá, vagy bohóccá válik. Nemzetük életét elmocsarasítják, kik nemzetük valódi, vagy vélt erényeit hangoztatják s a kíméletlen bírálatot tűrni nem akarják. A legnagyobb csapás, ami egy népet érhet, ha egyoldalú irányítással az ítélőképességét tönkreteszik. Az ilyen nép elzúllik és mennél vásáribb kalandor nyúl érte, annál könnyebben odadobja magát. Nincs az a kívülről jövő veszedelem, végigdúlás, évezredek elnyomás, mely ezzel fölérne.”* Visszhangtalan? Nos – az. Maradt. Píllantsunk azért, épp csak a foglalat kedvéért, a negyvenes évek végére. Ismét csak az érdekes, anekdotikus pillanatok kedvéért; hiszen a kor, a diktatúra kialakulásának s későbbi finomodásának alapos tanulmányozása mindenki számára elérhető, nyitott könyv. Csak fel kellene lapozni. Mi itt szóljunk arról: Weöres akkori ki-rekesztése, letiltása, állásvesztése, ha fájóan is érintette, leginkább egzisztenciális szempontok miatt, mégis egyfajta megnyugvást okozhatott benne. Egyértelműen bezárkózhatott az írás dimenzióiba; létrehozhatta hatalmas személyes életműve mellett műfordításainak szinte végtelen könyvtárát. Volt abban amúgy minden, még kora sematikus szovjet költőit is fordította, ezt említsük csak amiatt: jobbat írt, mint az eredeti, mesélik többen is a megalázó helyzetről; úgy bukkan fel s fel

ez az anekdota, ahogyan Szász Endre története a megfordított helyzetben, fejfelé lefelé megfestett Lenin- és Sztálin-transzparensokról; mert a sokadik után már így festettük, mondja Szász, hogy valami érdekes is legyen benne. Weöres még itt, ekkor is őrizhetett valamit abból az örök derűből, hiszen hogyan másként viselte volna el, mint a humor társasági-kávéházi ráutalásával, azt: Janka Kupala versét kell fordítania, benne olyan sorokkal, mint *„s boldog vagyok, hogy Sztálin-díjat érdemel / a szabad költő és az új, szabad dalok”*. Csak gondoljuk végig, mennyien ágáltak akkor, az ötvenes években ellene, folyóiratokban és az írószövetségi gyűléseken; s közülük mennyien értették meg s fogták fel, mert valóban eljutottak ideig, a valós szabadság ilyen szintű parafrázált abszurdját.

Hozzuk ide, emeljük be, szintén csak emlékeztetésként, azokat, akik – vele együtt – kiszorítottakká váltak, persze a teljesség igénye nélkül. Nem is lehet szándékunk, nem lévén ehhez rendelt terünk, az „újholdas” nemzedék teljes áttekintése, sőt, épp csak ráutalás ez, hiszen két másik költőtársat említenék. Határ Győzöt, akihez szoros barátság fűzte, s bizonyos alkotói kisugárzást is tapasztalhatunk Határ munkáiban, összevetvén a szürreális kísérletek és a gyermekversként álcázott filozófiai bölcseletek stílus-egyezését; de ugyanez megérinthette, még mélyebben, Kormos Istvánt. Ő, tudjuk, tagja a baráti társaságnak, hallja-tapasztalja az időnkénti társalgások dimenzióit, tőle tudjuk, hogy határozottan hatott költészetének átformálására a weöresi ritmus-, szó- és nyelvjáték, az akkor megjelenő szürrealista és automatikus írásmód újabb weöresi kiterjesztése; de ez csak útjelző, itt és most idézzük ide Határ Győzőnek azt a versét, annak két sorát (*Duruzsoló*), amelyet Weöres Sándornak ajánlott: *„s koccanjon arcodon a márga / mint Yorick koponyáján az ásó”*. Nem az egyetlen Yorick-hasonlat ez persze a szépirodalomban, de akkor és ott – kockáztassuk meg ezt az állítást – döntő hatású emlékké mélyült Kormosban.

S még mindig a korról, bárha ez már terecskévé szélesedő kitérő a Weöres-életmű vizsgálatában, de említsük meg, hisz – érdekes. Ugyan már tárgyaltuk a költő világhoz való viszonyrendszerének bonyolultságában is egyszerűségét, mégis időzzünk el itt kicsit. Említettük már vállalt mesterei között Fülep Lajos nevét, nos, kicsit bővítsük ki kapcsolatuk leírását egy Kenyeres-idézettel: *„Weöres megismerkedésüktől kezdve [ez a pécsi diákévekre datálható] szoros és állandó kapcsolatban maradt vele, verseit még évtizedekkel később, a hatvanas évek végén is rendszeresen bemutatta neki, és a művészetbölcslelettől nyelvhelyességi tudnivalókig tanácsadó mesterének tekintette.”* Nos, alapvetően ez így lehet igaz, hiszen ami ezen túl van, arról Weöresnek határozott fölfogása van, mint tudjuk, de azért időnként bizonyosan kapott erre is visszaigazolásokat. Akár Füleptől is, hiszen ő bizonyára nemcsak Fodor Andrással, hanem másokkal is – hozzá közel álló alkotókkal – megosztotta azt a véleményét, amelyre Fodor naplójában bukkanhatunk rá. Egy 1949 márciusában keltezett bejegyzés, Fodor Füleppel való találkozását rögzíti naplójában, s feljegyzi: *„Sok szó esik az általános helyzetről. Panaszodik, hogy mind nagyobb ellentmondásokba ütközik. Nem bízik a szocializmus ilyenféle megvalósításában, melyben annak, aki jóhiszeműen beleveti magát a munkába, szükségképpen el kell nyomorodnia testileg-lelkileg. És hogy lehet úgy megvalósítani az eszményi társadalmat, ha a közbeeső fokozatok ilyen vagy olyan kényszerből szükségszerűen rosszak, ha folyton azt hangoztatják: átmeneti korszakban vagyunk? Magyarazzák, hogy*

ilyen és ilyen adottságok miatt fordulnak elő torzulások, csakhogy ezeket a torzulásokat az a majdan kialakuló társadalom mind magán fogja viselni." Ennyi, mondhatnánk, hiszen Weöres, lám, sok évvel korábban definiálta ugyanezt, kérlelhetetlenül, neki sok újat ez nem nagyon mondott, mondhat. Neki – sem.

Írta tovább szakadatlanul verseit, teremtette életművét. Hatalmas kedvvel, szinte páratlan lendülettel. Elviselve, tudomásul véve azt, hogy a „kánonok fősodrába” szinte sohasem kerül. Talán őrizkedett is attól, s ezt a legjobb módszerrel tette: sokat írt, keveset nyilatkozott, s nyitottan fordult a megzenésítések felé, hiszen azok által tud egyértelműen eljutni olvasóihoz, közönségéhez. „Őszi éjjel / izzik a galagonya / izzik a galagonya / ruhája” – énekli egy egész ország, s talán egyre többünkhöz jut el a szövegvariáns is: „Árok mellett / üszkös a fadereka, / üszkös a fadereka, / kikorhadt”. Az Út ez, nem nagyon kell túlbeszélnünk, de azért egy újabb évfordulós kötet kapcsán tűnődjünk el kicsit varázslatosan bőkezű nyelvi gazdagságán. *Elhagyott versek* címen jelent meg a Helikon kínálatában, az életmű-sorozat keretében egy vaskos gyűjtemény: a költő korábbi köteteiben, beleértve a gyűjteményes munkákat is, nem publikált verseivel. Van, amelyet már olvashattunk folyóiratokban, míg mások fellelt kéziratok első közlései. Mutatnak-e új, eddig ismeretlen arcot, ez az első kérdésünk, s hát valamelyest igen, de annak fölösleges komolyabb jelentőséget tulajdonítani. Megismerhetjük politikusabb, közéletibb verseit, de azok is inkább vissza- és beigazolják életművének eddigi szakaszait, tartományait. Egyet azért emeljünk ide, teljes terjedelmében, hisz akár releváns mottója is lehetne eddigi állításainknak: „Ki a jelenkor kúnját éled, / ne feledd el: másképp is lehet! / Hogy a jelen betegebb a multnál: / te vagy az oka, csak te! – ne feledd. // Nézd: a sokféle zászló, párt, kényszer / abból él, hogy komolyan veszed, / tőle vársz rendet, észt, meg kenyeret. / Mindegy, hogy követed, vagy nem követed, / fő, hogy többé komolyan ne vedd, / mert ha röhögsz rajta: meggebed, / ezt se feledd” (Plakát, 1947. február).

Bölcs, tanulságos foglalat, de sokszor, minden rejtegetés nélkül elmondta olvasóinak. S ha más szempontból olvassuk a könyvet, fergetegeesen új, döntő meglepetésekkel akkor sem szolgálhat; legfeljebb abba gondolhatunk bele: hogyan is születtek ezek a versek, verskezdetek, rögtönzések, vázlatok, variánsok? Kész kéziratok margójára, hátlapjára, meghívók üres felületeire, menetjegyekre, apróbb s nagyobb papírfecnikre íródtak: egy gondolat sebes érkezésénél is sebesebb rögzítése, nem mintha a költő attól félt volna: elfelejti. Talán valamikor igen, talán sohasem jutott ilyesmi eszébe, ennél fontosabb tanúság, bizonyosság az, hogy életformájává vált a szökkenő szó rabul ejtése, a nyelv játékosságának állandó követése, akárha mint a lélegzetvétel. Mert minden, ami történhet, odabent, a nyelv tüdejében történik, ami azon kívül van: világ, társadalom, rendszer, az mind illékony, még ha történése pillanatában öröknek is hiteti s gondoltatja magát. De bukása épp ebben a törekvésben rejlik; az alkotó, a költő feladata az, hogy sziklát építsen már meglévő sziklákból s önmagából a végtelen Út derűs pillanatai számára. Az ember számára. A teremtő nyelv és a teremtett nyelv Krózsusa a weöresi életmű, ezt annak akár nagyon váratlan pillanataiban értjük meg a maga teljességében. Van ugyanis az *Elhagyott versek*ben egy furcsa sor az *Évának* címzett versben: „belekövülnék én e pillnatba”. Nyilvánvaló sajtóhiba, persze, de azért ellenőrizzük a szakasz ritmusát, a sorpár illeszkedését, s igen, ez a nyomda ördöge. Na de lehetne-e más? Pillnat, forgatjuk a szót, a maga abszt-

raháló síkján lassan határozott értelmet nyer, nyelvvé tágul, végül megtartjuk a gondolatot, talán még közelebb kerülve a Mesterhez.

No hát írjuk le, így, a vége felé ezt a szót is, mert hát le kell. És fogalmazzunk konklúziót, mondjuk ki: a magyar szépirodalom minden tekintetben talán legközelebb álló alkotója ő annak a nyelvgyesítő mezőnynek, amit a Nobel-díjasok jelentenek. A gondolatot közvetítő nyelvet világnyelvvé tette, nincsenek lefordíthatatlan sorai, mert a szavak mögött álló helyzetek az egyetemes kultúra egészébe illeszkednek; amiről mesél, az, absztrahációk, áthallások, párhuzamosságok révén, minden értelem számára értelmezhető, minden kultúra által befogadható. Ilyen minőségében méltó elődje és kortársa Kertész Imrének, noha életművük mennyiségi oldalát nézve ez viszonylagossá válhat. Ám Kertész Imre sokszor leírta: hogyan küzdött meg első regényének különleges nyelvi kidolgozásával, az atonális beszédmód létrehozásával; s ez a nyelvi párhuzam kétségtelen azonosságokhoz vezet. Ám ennél sokkal többet is kimondhatunk kettőjük szellemi kapcsolatáról. Weöres *„elvetette a társadalmi megoldás minden lehetőségét és formáját”*, idézzük újra Kenyeres Zoltán gondolatát, levezettük ennek okát; s most, eltűnődve, illesszük e gondolatok mellé-mögé Kertész az évezredfordulón lejegyzett mondatait: *„De hát mégis, hogy foglalnád össze, mi a nagy újdonság? Azt hiszem, mégiscsak a funkcionális ember, a sorstalan ember megjelenése; az, hogy felszámolják az ember belső kultúráját. Mi is volt kiírva, a korok hajnalán, Apollón templomára? »Ismerd meg önmagad.« Végeredményben ez a fajta érdeklődés, ez a fajta kulturális kíváncsiság a múlt század (a XIX.) végéig kitartott. Most már azonban totális struktúrákba kell beilleszkedni, s fel kell venni e struktúrák arcát és lelkiismeret-nélküliségét, hogy az ember élni tudjon. Valami gépi és high-tech hangyatársadalom van kialakulóban, amelynek talán valamiféle spártai morálja lesz, hogy ellenálljon a tágabb külvilág fenyegetésének. Hősiünk és főszereplőnk: az ember eltűnik majd. Bár teljesen eltűnni mégsem tud; s ez lesz a jövő konfliktusa. (...) Rohamos világváltozások. Amit mindig is tudtam, mondtam, bekövetkezett: lefelé fordított hüvelykujj mindennek, ami még a személyiségre, kultúrára, befolyásolhatatlan, bensőséges gondolkodásra emlékeztet. A szellem száműzetése intézményes”* – írja tehát Kertész Imre 2000-ben. *„Lassanként egyre jobban az abszolút szem leszek, aki csak néz, de nem vélekedik”* – írja Weöres, hét évtizeddel korábban. Ha körbe- s előrepillant, világégéseket lát; ha Kertész visszapillant, világégések égnek rá; *örvénybe vesző* tekintetek, vegyünk levegőt egy kicsit módosított Weöres-sorral, s idézzük, végezetül, *Hegyi táj* című versét, alcíme szerint: *‘szimbolum az emberről’*. *„A patakos völgyben / madárhangok kuszasága. // Fölötte a csend, / ahol az isten-arcú / függő sziklák honolnak. // És legfelül a senki éneke, / a hegytetőn a köszörükő-sivítás; / élesen reped a jég”*.

A mi peniglen ama bizonyost, mi emlőgetve lött oly annyiszor, no hát a társadalmakró rovom neköd: szedd fel a hullott szilvát a fa alól. Mosd át, magozd ki, igaz, ezzel eltávolítod belőle múltját és jövőjét. A nyolcliteres lábast épp megtölti. Szórj rá kis cukrot, majd lassú tűzön kavargasd, amíg levesesre nem fő. Akkor húzd félre, passzírozd át, a levét újra főzd fel, forrásközeli hőfokig. Meregesd át kifőzött üvegekbe a hasznos anyagot, lám, szert tettél így mintegy másfél-két liter szilvára. Ugyan háromszor annyit vesztettél az induló mennyiségből, de ami maradt, az már a tiéd.

Kiközlalhatod abból a következő szilvaérest.